

ANALI Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku	Sv. 26	Str. 89-97	Zagreb - Osijek 2010.
	Primljeno na sjednici Razreda za društvene znanosti 13. listopada 2010.		

UDK: 94(439=163.42)

Stručni rad

SLAVEN BAČIĆ*

HRVATI U JUŽNOUGARSKIM SLOBODNIM KRALJEVSKIM GRADOVIMA

Slobodni kraljevski gradovi ulaze u krug znamenite zajedničke pravne baštine feudalnoga hrvatskog i ugarskog prava. Za razliku od relativno zadovoljavajuće istraženosti povijesti hrvatskih slobodnih kraljevskih gradova, u hrvatskoj je znanosti nedovoljno poznato da je i u mnogim ugarskim slobodnim kraljevskim gradovima živjelo hrvatsko stanovništvo, koje se do XIX. stoljeća najčešće nalazi pod različitim hrvatskim subetničkim imenima: Dalmatae, Dalmatini, Dalmatinci, Iliri, Iliri rimokatolici, Bunjevci, Šokci, Bošnjaci, Slavonci, Toti, katolički Raci... U uratku autor iznosi podatke o hrvatskome stanovništvu u trima slobodnim kraljevskim gradovima nekadašnje Bačko-bodroške županije: Subotici, Somboru i Novome Sadu.

Ključne riječi: slobodni kraljevski gradovi; Hrvati; Bunjevci; Šokci; južna Ugarska; Bačko-bodroška županija; Subotica; Sombor; Novi Sad

Iako je hrvatsko stanovništvo tijekom feudalnoga razdoblja naseljavalo mnoge nekadašnje slobodne kraljevske gradove u Ugarskoj u kojima se ono susreće pod različitim povijesnim nazivima (Dalmatae, Dalmatini, Dalmatinci, Iliri, Iliri rimokatolici, Bunjevci, Šokci, Bošnjaci, Slavonci, Toti, Raci, katolički Raci itd.), među njima se posebno ističu nekadašnja područja južnougarskih županija. Na tom povijesnom južnougarskom prostoru u feudalnom su razdoblju bila tri slobodna kraljevska grada, od kojih su svi s područja nekadašnje Bačko-bodroške županije (*Bács-Bodrog vármegye*): Novi Sad, koji je slobodnim kraljevskim gradom proglašen 1748., zatim Sombor, koji je eliberiran 1749. te Subotica, koja je slobodni kraljevski grad od 1779. godine.

Područje nekadašnje Bačko-bodroške županije zapravo odgovara suvremenom zemljopisnom pojmu Bačke: to je oblast između Dunava i Tise s gornjim granicama iznad Baje i Subotice. Premda ni jedan dio te ugarske županije nikada nije bio u sastavu Hrvatske nego su samo njezina jugozapadna i južna granica na Dunavu bile za-

* dr. sc. Slaven Bačić, odvjetnik, Biskupa Lajče Budanovića 4, 24000 Subotica, Vojvodina, Republika Srbija

jedničke s granicama hrvatskih županija (Srijemske i vrlo malo Virovitičke), dijelovi povijesti te negdašnje mađarske županije¹ nedvojbeno su dio i povijesti hrvatskog naroda.² Za razliku od Srijema i Banata, Bačka se uspjela do danas održati kao jaka katolička oblast. Tako je sve do kraja Drugog svjetskog rata dvije trećine pučanstva Bačko-bodroške županije bilo katoličke vjere,³ a prvih godina Kraljevstva SHS i oko tri petine.⁴ Vrlo značajan dio bačkog katoličkog puka čine i dvije velike grane hrvatskog naroda koje je trijanonska granica fizički razdvojila: Bunjevci i Šokci.

Među bačkim gradovima za hrvatsku povijest svakako najodličnije mjesto zauzima Subotica. Nekada su glavninu njezina stanovništva činili Bunjevci. U doba ukidanja Vojne granice u Subotici (1743.), subotički su “dalmatinski” (hrvatski) graničari⁵ činili oko dvije trećine pučanstva dok su preostalu trećinu činili „racki“ (srpski) graničari.⁶ Subotičke Hrvate još su u vrijeme turske vlasti predvodili franjevci provincije Bosne Srebrene, a tako je bilo i prvih godina poslije protjerivanja

¹ Najveći je dio te nekadašnje ugarske županije Trijanonskim ugovorom o miru poslije Prvoga svjetskog rata pripao novostvorenom Kraljevstvu SHS. Samo maleni sjeverozapadni dio ostao je u okviru Mađarske (tzv. Bajski trokut) i kasnije je spojen s Kiškunskom županijom (*Kiskun megye*) u još i danas postojeću Bačko-kiškunsku županiju (*Bács-Kiskun megye*), koja tako u svom nazivu sadržava povijesnu reminiscenciju.

² Zanimljivo je istaknuti da je pred Drugi svjetski rat među hrvatskim bačkim intelektualcima nastala sintagma “Bačka Hrvatska”, kojom je izražavano negativno gledište bačkih Hrvata prema Srbiji i Mađarskoj (npr. Josip Andrić, *Slavlje Bačke Hrvatske u Zagrebu*, Subotičke novine 19/1940, 5; Marko Čović, *Bačka Hrvatska*, Subotičke novine 51/1940, prilog „Kultura“, 2). Pojam je osobito rabljen u zagrebačkom Društvu bačkih Hrvata do 1945., a nakon toga na tu je temu mnogo pisao emigrant Marko Čović. Od suvremenika, termin najviše rabi Ante Sekulić.

³ Zoltan Đere, *Demografske prilike u Vojvodini prema popisu Lajoša Nađa iz 1828. godine*, Zbornik Matice srpske za istoriju 46, Novi Sad, 1992., 106-7, 111; Antal Hegediš, Katarina Čobanović, *Demografska i agrarna statistika Vojvodine*, Novi Sad, 1991., 108.

⁴ “Po popisu od 31. 1. 1921. B[aćka] je imala 735.117 stanovnika (od tih 5260 vojnika), od koji je bilo Srbo-Hrvata 246.598, Slovenaca 4850... Slovaka 30.266, Rusina 11.039... Mađara 260.998, Nemaca 173.796, Jevreja 14.064... a po veri pravoslavni 159.916, katolika 449.038, grko-katolika 12.180, evangelika 98.668...” Broj Hrvata najpribližnije se određuje oduzimanjem brojke pravoslavnog stanovništva od deklariranih Srbo-Hrvata. *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka IV*, Zagreb b.g., 134. Uspor. Stjepan Šterc, *Promjene nacionalnog sastava stanovništva istočne Slavonije i zapadnog Srijema i Bačke*, Glas ravnice 15, Subotica, 1991., 4-15.

⁵ Za razliku od Hrvatske, gdje je uobičajen pojam Vojna krajina i krajišnici, za današnja područja Vojvodine, koja su od kraja XVII. i u XVIII. stoljeću bila dio toga osobitoga pravnog i vojnoga statusa, uobičajen je historiografski pojam Vojna granica i graničari, svakako pod utjecajem njemačkoga jezika.

⁶ István Iványi, *Szabadka szabad királyi város története I*, Szabadka, 1886., 135; Gašpar Ulmer, *Podaci za istoriju Subotice od kraja XVII do sredine XVIII veka*, Zbornik za istoriju 15, Novi Sad, 1977., 126-128.

Turaka, nakon sklapanja Karlovačkoga mira 1699. Bosanske su franjevce u Subotici ubrzo zamijenili mađarski franjevci Provincije Presvetoga Spasitelja sa sjedištem u Gyöngyösu. Subotička je tvrđava 1730-ih preuređena u crkvu (današnja franjevačka crkva sv. Mihovila), izgrađena je i jedna kapela u spomen žrtvama kuge (današnja kapela sv. Roka), a zabilježeni su i franjevački učitelji početkom 1740-ih godina. S ukidanjem Vojne granice najavljenim donošenjem zakonskoga članka XVIII. Ugarskoga sabora iz 1741. godine dalmatinski su se graničari složili dok je većina srpskih graničara do ukidanja subotičkoga vojnoga opkopa 1745. iselila u druge graničarske krajeve ili u Rusiju (dio ih se kasnije i vratio).⁷ Također su i hrvatski plemići, koji nisu htjeli prihvatiti izvršavanje poreznih obveza prema gradu, iselili u naselje Lemeš kraj Sombora (današnji naziv: Svetozar Miletić, mađ. Nemes Militics). Subotički su franjevci 1747. otvorili gradsku latinsku gimnaziju, koja do danas djeluje.⁸ U sklopu terezijanskih reformi crkvenih redova, u Subotici su crkvene župe oduzete od franjevca i dodijeljene svećenstvu Kaločko-bačke nadbiskupije (koja će kasnije postati značajnom polugom mađarizacije subotičkih Hrvata). Tih je godina počela i izgradnja i najveće subotičke crkve posvećene zaštitinici grada sv. Tereziji Avilskoj, današnje subotičke katedrale. Do dobivanja statusa slobodnog kraljevskog grada 1779., izmijenjena je etnička i konfesionalna struktura grada: osim što se značajan dio pravoslavnog stanovništva odselio (pri čemu je odlaskom srpskih časnika oslabljen i gospodarski položaj Srba), u grad su se postupno doseljavali Mađari, Nijemci i Slovaci, ali je i dalje dvotrećinski prevladavalo hrvatsko stanovništvo. Zbog stalnih sukoba sa županijskim vlastima, "dalmatinski" su veleposjednici nakon nekoliko pokušaja uspjeli kod Marije Terezije dobiti suglasnost za eliberaciju, a ime je grada od Szent Maria (koje je grad nosio od proglašenja komorskim trgovištem 1743.) promijenjeno u Maria Theresiopolis.⁹ Daljnji razvoj tog slobodnog kraljevskog grada do kraja feudalnoga razdoblja neodvojiv je od povijesti hrvatskoga stanovništva u gradu. Gradski historiograf István Iványi u drugom tomu svoje monografije u

⁷ Različitim gledištima Hrvata i Srba čini se da je dosta pridonijelo i arogantan stav novoga gradskoga kapetana Vujića u odnosu na katoličke graničare: poznata je njegova izjava da će franjevački samostan pretvoriti u staju!

⁸ Današnje beogradske prosvjetne vlasti ne priznaju joj status najstarije postojeće gimnazije na području Republike Srbije unatoč kontinuitetu u radu, budući da je starija od službeno najstarije srijemskokarlovačke gimnazije. Uspor. S. Bačić, Neki problem u svezi osnutka subotičke gimnazije, u: *Gymnasium 1747-1997*, Subotica, 1997.

⁹ Veliku ulogu u tome imao je gradski sudac Petar Jozić. Na audijenciji kod carice 1776. uspio ju je zainteresirati za Szent Mariu, da ga je na njegov opis grada upitala: *Das ist schön, dass Szent-Maria als in einem Paradies liegt. Ob auch da schöne Häuser sind?* Iványi, *Szabadka I*, 139-265, *Szabadka szabad királyi város története II*, Szabadka, 1892, 218-226, 258-327, 360-374, 436-437.

pregledu povijesti gradske uprave navodi imena najviših gradskih dužnosnika, u kojima sve do 1848. gotovo listom zauzimaju mjesta Hrvati. Npr. gradski suci bili su Luka Vojnić (1779. – 81.), Ivan Sučić (1781. – 83.), Šime Prácić (1783. – 86.), Antun Parčetić (1788. – 96.), Bruno Skenderović (1796. – 1809.), Josip Antunović (1828. – 35., 1842. – 45.), Šime Mukić (1834. – 42.), Mijo Babić (1847. – 48.) i Stipan Kujundžić (1848. – 49.); gradonačelnici su bili Ivan Sučić (1796. – 98., 1800. – 02.), Antun Milodanović (1798. – 1800., 1813. – 16.), Jakov Sarić (1802. – 04.), Grgo Kopunović (1804. – 09.), Tome Kujundžić (1816. – 20.), Šime Mukić (1828. – 34.), Josip Sarić (1834. – 45.) i Stipan Kujundžić (1847. – 48.), gradski kapetani bili su Ivan Rudić (1802. – 13.), Tome Kujundžić (1813. – 16.), Matija Marković (1816. – 20.), Đuro Vojnić (1820. – 34.), Šime Skenderović (1834. – 44.), Stipan Kujundžić (1844. – 47.), Bolto Josić (1847. – 48.); pučki tribuni bili su Petar Kuntić (1802. – 04.), Jakov Prčić (1804. – 09.), Josip Vojnić (1809. – 16.), Stanislav Stipić (1820. – 28.) i Nikola Đelmiš (1834. – 44.).

Posebno mjesto među znamenitim subotičkim Hrvatima ovoga razdoblja pripada Matiji Pavlu Sučiću i Josipu Rudiću. Matija Pavao Sučić od Pačira (Subotica, 1767. – Đakovo, 1834.) bio je svećenik, biskup u Stolnom Biogradu (mađž. Székesfehérvár) 1828. – 30. te u Đakovu 1830. – 34. Kao bosansko-srijemski biskup bio je odgajatelj mladog Strossmayera. Barun Josip Rudić od Aljmaša (mađž. Bácsalmás) (Subotica, 1792. – Aljmaš, 1879.), pravnik, bibliofil i član Mađarske akademije znanosti, bio je najprije podžupan (1832. – 37.), a poslije i veliki župan Bačko-bodroške županije 1837. – 48. (i kasnije 1861. te 1865. – 67.).

Pred Prvi svjetski rat u Hrvatskoj se o Subotici pisalo kao o najvećem hrvatskom gradu.¹⁰ Nakon stvaranja Kraljevstva SHS, zbog doseljavanja srpskog stanovništva iz Srbije, Bosne i drugih dijelova države, nešto je smanjen udio hrvatskog pučanstva na teritoriju grada, ali je ono (gotovo tri petine) i dalje bilo dominantno.¹¹ Nakon Drugog svjetskog rata došlo je do postupnoga i konstantnoga doseljavanja većeg broja Mađara iz Banata i Bačke u Suboticu te je ona postala središtem vojvođanskih Mađara. Uz to, poslijeratna kolonizacija u nekoliko okolnih sela umjesto protjeranih Nijemaca (Bajmok, Novi Žednik, Višnjevac) te stalna ekonomska migracija srpskog stanovništva iz Srbije, Crne Gore, BiH te Hrvatske, dovela je do toga da posljednjih

¹⁰ Petar Pekić, *Političke i kulturne veze između Bunjevaca i Hrvata u prošlosti*, Obzor, Spomen knjiga 1860-1935, Zagreb, 1936., 91.

¹¹ “Subotica... ima 90.691. stanovnika (31.1.1921.), od kojih: Srbo-Hrvata 60.699, Mađara 26.749, Nemaca 2.475, Jevreja 3.905, pravoslavni 6.746, katolika 78.494, evangelika 1.378.” Razvidna je predominantnost hrvatskog stanovništva u gradu, koji se dobiva oduzimanjem brojke pravoslavni od brojke Srbo-Hrvata. *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka IV*, 437.

desetljeća Bunjevci čine oko trećinu gradskog pučanstva i općine.¹² Mnogi od subotičkih Bunjevaca zauzimaju istaknuto mjesto u prošlosti i suvremenosti hrvatskog naroda.

I Sombor je značajan za hrvatsku povijest. Još i sedamdesetih godina XVIII. stoljeća somborski su “Dalmatinci” činili trećinu pučanstva, a takva je bila situacija i u vrijeme eliberacije.¹³ Naime, na navedeni zakonski članak XVIII. iz 1741. somborski su graničari obiju vjeroispovijesti uglavnom jedinstveno reagirali¹⁴ u namjeri da grad dobije privilegirani status, što je na kraju i završilo 1749. dobivanjem statusa slobodnog kraljevskog grada. Među najvažnijim akterima eliberacije bio je somborski Hrvat Martin Parčetić, koji je bio vođa gradskoga izaslanstva na razgovorima o eliberaciji u Beču, a na prvoj gradskoj restauraciji izabran je i za gradskog suca, obnašajući tu dužnost do 1751. Somborski su Hrvati i Srbi sklopili sporazum o paritetu i alternaciji u obnašanju gradske vlasti tako da je u poglavarstvu bio jednak broj katolika i pravoslavnih dok su se vodeći dužnosnici (gradski sudac, kapetan, narodni

¹² Prema popisu iz 1971. godine, Hrvati su činili 31,6% općinskog pučanstva (46.331 od ukupnih 146.773 stanovnika), pri čemu je bilo još 5.670 (4,1%) “ostalih”, među kojima najviše izjašnjениh kao “Bunjevci”. (*Subotica u brojkama 1967-1971*, Subotica 1972, 27-28). Zbog djelovanja srpskih propagandnih medija i straha, subotički su se Hrvati (za razliku od Mađara i Srba) na prijeratnom popisu iz 1991. godine podijelili na Hrvate, “Bunjevce” i “Jugoslavene”. Od 150.534 stanovnika, Srba je bilo 22.335, Crnogoraca 1.755, “Jugoslavena” 22.746, “Bunjevaca” 17.439, Mađara 64.277, Roma 421, Hrvata 16.369 i “nepoznatih” 1.395. (*Popis 3*, 222-223). S vjerskoga gledišta, situacija je bila ovakva: katolici 100.267, pravoslavni 22.276, protestanti 2.630, ateisti 5.591 i “nepoznato” 18.109 (*Popis 2*, 117). Na prvome poslijeratnom popisu iz 2002. ovakav je nacionalni bio sastav stanovništva: ukupno 148.401, Srba 35.826, Crnogoraca 1.860, Jugoslavena 8.562, Bunjevaca 16.254, Mađara 57.092, Hrvata 16.688, neizjašnjениh i neopredijeljenih 6470 (*Popis stanovništava, domaćinstava i stanova u 2002. Stanovništvo. Nacionalan i etnička pripadnost, 1*, Beograd, 2003.). Prema vjerskoj pripadnosti katolika je 93.521, pravoslavnih 38.523, protestanata 2794 te neizjašnjениh 9732. (*Popis stanovništava, domaćinstava i stanova u 2002. Stanovništvo. Veroispovest, maternji jezik i nacionalna ili etnička prpadnost prema starosti i polu, 3*, Beograd, 2003.).

¹³ Antal Hegediš, Sombor slobodni kraljevski grad (1749-1849), u: *Dometi*, br. 100-103, Sombor, 2000., 18, 53. Smatra se da je brojčani odnos somborskog pučanstva od dvije trećine Srba i jedne trećine Dalmatinaca postojao još od povlačenja Turaka s kraja XVII. stoljeća, iako to osporavaju neki srpski povjesničari, primjerice Slavko Gavrilović, koji smatra da je u vrijeme eliberacije u Somboru bilo 85% Srba, a tek 15% Bunjevaca i drugih katolika, Sombor – graničarski šanac (1687-1745), *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 46, Novi Sad, 43. No imajući u vidu da je taj povjesničar čak bio i svjedokom Slobodana Miloševića na suđenju u den Haagu, a u svojim razmatranjima polazi s metodološki problematičnih pogleda, njegove su teze tek politikantske aproksimacije jer se temelje na izoliranim podacima.

¹⁴ Istina, i dio se katoličkog stanovništva odselio izvan gradskoga područja na komorske pustare dok je dio graničara, uglavnom pravoslavni, odselio na druga graničarska područja.

tribun) smjenjivali alternativno svake dvije godine.¹⁵ Među najpoznatije somborske Hrvate tijekom zadnjih stotinu godina feudalizma ubraja se Josip Marković, nekađanski podžupan u Požegi (slavonskoj) koji je 1765. izabran za gradskoga kapetana, a 1767. za gradskoga suca i koji je zaslužan za urbanističko preuređenje grada i osobito početak njegova ozelenjavanja, po čemu je Sombor i danas poznat.¹⁶ Tijekom kasnijega razvoja grada somborski su franjevci koji su, za razliku od subotičkih, bili franjevci Bosne Srebrene, župe predali svjetovnome svećenstvu 1781., samostan je ukinut 1786. godine, a njihova je knjižnica razvučena.¹⁷ Slično kao i u Subotici, odlazak bosanskih franjevacu znatno je oslabio otpor prema kasnijim asimilacijskim pritiscima na somborske Hrvate, no valja istaknuti da je prije toga fra Bono Mihalović napisao Zgodopis Sombora 1717. – 1787. na latinskome, koji se čuva u knjižnici franjevačkog samostana u Baji.¹⁸ Značajan je i somborski pjesnik Ivan Ambrozović Nepomuk (Sombor 1789. – Sombor, 1869.), koji je sa srpskoga na hrvatski preveo drugo izdanje djela srpskoga književnika Jovana Muškatirovića pod naslovom *Proricsja i narecsenja koja shtiuchi obderxavajuc, i sam sebe svaki, i druge pouzdano upravljanti hoche. Sa serbskoga jezika na Illyricsski Privedena, Nadopunjena i Sloxena*. Značajan je i njegov desetarac koji je ostao u rukopisu *Žalostica žalostna Ivana nep. Ambrozovića, u zomborskoj kralj. varoši penzioniratoga senatora, bižajueg od kuće pak do Kalacse, kad su raci-serbianci u medjuboju mađarskom 1848-49. progonili katolike po njem istomi ispivana u Zomboru god. 1850*.¹⁹

Zbog mađarizacije tijekom dualističkoga razdoblja, prema popisu iz 1921. godine, udio somborskih Hrvata u ukupnom je stanovništvu smanjen na nešto manje od četvrtine.²⁰ Do daljnjega smanjivanja postotka stanovništva dovele su međuratne

¹⁵ A. Hegediš, *Sombor*, 17-18.

¹⁶ S. Vasiljević, *Znameniti Somborci*, Sombor, 1989., 18-19.

¹⁷ A. Hegediš, *Sombor*, 114.

¹⁸ R. Stokanov, Sombor u 18. veku u “Zgodopisu” samostana franjevačkog, u: *XVIII stoleće*, 3, Radovi sa naučnog skupa održanog u Novom Sadu 11. i 12. novembra 1999., ur. Nikla Grdinić, Novi Sad, 2002., 89-90.

¹⁹ Njegov je sin Bela Ambrozović (Sombor, 1835. – Budimpešta, 1905.) bio visoki činovnik u ugarskome Ministarstvu željeznica, a unuk Dezider (Budim, 1864. – Budimpešta, 1919.) budimpeštanski novinar i prevoditelj s ruskoga.

²⁰ “Sombor... ima 31.342. stanovnika (31. 1. 1921.) od kojih je 22.397. Srba, 5.275, Mađara, 2.996 Nemaca, 1.126 Jevreja; pravoslavnih 13.529, katolika 15.989.”. Znakovito je da se u statističkoj obradi, za razliku od Subotice, ne spominju Srbo-Hrvati, nego samo Srbi, kojih ima za 8688 manje nego pravoslavnih, dok katolika ima za 7748 više od zbroja Mađara i Nijemaca. Uzimajući u obzir da je u Somboru bio malen broj protestanata Mađara i Nijemaca, broj Hrvata treba tražiti oko dvije spomenute brojke dobivene oduzimanjem. *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatska-slovenačka IV*, 274.

i poslijeratne kolonizacije na somborskom području, da bi brojka 1991. bila dalje smanjena na oko šestinu pučanstva, a danas je još i manja.²¹ Somborski su Bunjevci također dali svoj doprinos hrvatskoj povijesti, iako mnogo skromniji nego Subotičani.

Iako je Novi Sad od svojega nastanka krajem XVII. stoljeća bio mješavina nje-mačkog i srpskog stanovništva i utjecaja, kojemu se vremenom pridružio i mađarski element, u njegovoj povijesti i Hrvati imaju svoje mjesto.²² Hrvatsko pučanstvo u Novom Sadu povijesna vrela različito nazivaju, ali su najčešći nazivi Hrvati, Šokci, Dalmatinci, Slavonci i Iliri rimokatolici.²³ Govorili su ikavštinom.²⁴ “Od 1702. – 1748. katolički stanovnici Novog Sada bili su Nemci, Šokci i Mađari”.²⁵ Broj se Hrvata u mjestu postupno povećavao s povećanjem cjelokupnog pučanstva.²⁶ Osamdesetih godina XVIII. stoljeća ribarsko stanovništvo Hrvatskoga Sela (*Pagellum Croaticum; Croaten dorff*), što se nalazilo na obali Dunava u neposrednoj blizini Novog Sada, nakon velike poplave preselilo se u Novi Sad.²⁷ Neki su Hrvati bili članovima grad-

²¹ Od ukupno 96.105. stanovnika u somborskoj općini 1991. godine, Srba je bilo 48.895, Crnogoraca 1.014, “Jugoslavena” 15.330, “Bunjevaca” 2.946, Mađara 15.397, Hrvata 8.693, “Šokaca” 875 i “nepoznatih” 603 (*Popis 3*, 220-221). Konfesionalna je struktura bila ovakva: katolici 31.600, pravoslavni 43.164, protestanti 472, ateisti 5.753 i „nepoznati“ 14.705 (*Popis 2*, 116.). Prema popisu iz 2002., nacionalni je sastav stanovništva bio sljedeći: ukupno 97.263 stanovnika, od koji su 59.799 Srbi, Jugoslaveni 5098, Bunjevci 2730, Mađžari 12386 i Hrvati 8106, neizjašnjeni neopredeljeni 4983 (*Popis 1*, str. 38-39). Prema vjeroispovijesti, katolika je bilo 26559, pravoslavnih 59995, protestanata 432 te nepoznato 4682 (*Popis 3*, 12-13).

²² Tu činjenicu, kao i podatke koje ćemo navesti, uopće ne navodi A. Sekulić u svom djelu *Hrvatski bački mjestopisi*, Zagreb, 1994. Pri natuknici Novi Sad, autor jednostavno upućuje na Petrovaradin, gdje također ništa ne govori o novosadskim Hrvatima. Najviše podataka iz prošlosti novosadskih Hrvata uspor.: Vasa Stajić, *Građa za kulturnu istoriju Novog Sada*, Novi Sad, 1947., 195-209.

²³ V. Stajić, *Građa za kulturnu istoriju Novog Sada*, 7, 195-197.

²⁴ Isto, 204-206.

²⁵ Melhior Erdujhelji, *Istorija Novoga Sada* [prijev. sa mađ.], Novi Sad, 1894., 122.

²⁶ “1718. [godine]... dođoše ovamo katoličke bosanske porodice i Šokcima se nazvaše sa ono malo katoličkih Hrvata skupa, koji ovde stanovahu, to ime njihovi potomci sačuvaše do naših dana... U godini 1720. po podacima o stanovništvu beše Nemaca, Šokaca i Mađara od prilike u srazmeru 50 prema 30 prema 20. U to doba međutim svega ih ne beše mlogo, jer... 1734. g. svekoliko katoličko stanovništvo Novoga Sada nije iznosilo više od 400.” Isto 123. Oko 120 Hrvata u tom je naselju bilo 1734. godine, a u vrijeme eliberacije oko 250. Isto, 123-129; Vasa Stajić, *Građa za političku istoriju Novog Sada*, Novi Sad, 1951., 16.

²⁷ V. Stajić, *Građa za kulturnu istoriju*, 200-201. Velja Mirosavljević, *Novi Sad oko 1716. godine*, Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu VI/3, Sremski Karlovci, 1933., 194-196; Vasa Stajić, *Prva katolička gimnazija u Novom Sadu (1789-1823)*, Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu V/2, Sremski Karlovci, 1932., 375.

skog poglavarstva tijekom XVIII. i XIX. stoljeća,²⁸ a mnogi se Hrvati također nalaze i u popisima novosadskih obrtnika toga doba.²⁹

Nakon stvaranja Kraljevine SHS, Hrvati su činili skromnih nekoliko postotaka pučanstva.³⁰ Pišući o novosadskim Srbima između dva svjetska rata, jedan je autor istaknuo “da naročito žali što nije stigao da... pruži i istoriju novosadskih Hrvata koji su se nazivali i Šokci”.³¹ Danas je broj Hrvata u Novom Sadu neznan: u gradu i općini (čine je i nekoliko jakih srijemskih hrvatskih naselja kao što su Petrovaradin, Srijemski Karlovci i dr.) početkom ovog desetljeća bilo je nekoliko postotaka Hrvata.³² No to hrvatsko stanovništvo nije autohtono nego se radi o Hrvatima koji su u Novi Sad, kao vojvođansko upravno središte, doselili nakon Drugoga svjetskoga rata iz različitih krajeva Pokrajine, ali i kao rezultat ekonomskih migracija za vrijeme jugoslavenskoga razdoblja.

Autor je u radu izložio hrvatskoj stručnoj javnosti malo poznate podatke o Hrvatima u trima južnougarskim slobodnim kraljevskim gradovima – Subotici, Somboru i Novome Sadu.

Među njima, u hrvatskoj je znanosti najpoznatija Subotica, koja je do danas držala značajku središta bačkih Hrvata. U vrijeme stjecanja statusa slobodnog kra-

²⁸ Navest ćemo još samo imena nekih Hrvata dužnosnika iz razdoblja slobodnog kraljevskog grada: Antun Kažić, Petar Obadić, Pavle Jakobović, Ivan Milašević... V. Stajić, *Grada za političku istoriju*, 15, 16, 24, 135, 136, 141, 142, 160, 175, 255, 335.

²⁹ V. Stajić, *Grada za kulturnu istoriju*, 200-206.

³⁰ “Novi Sad... ima 39.122 stanovnika (31. 3. 1921.), od kojih je bilo Srba 16.071, Slovenaca 613, Slovaka 1.294... Mađara 13.065, Jevreja 2.633, Nemaca 6.486; pravoslavni 14.891, katolika 15.120, evangelika 5.713.” Statistička je obrada slična kao kod Sombora te se može osnovano pretpostaviti da je brojka Hrvata u Novom Sadu bila oko 1180. *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka III*, Zagreb b.g., 115.

³¹ Vasa Stajić, *Novi Sad, njegov magistrat i kulturna pregnuća novosadskih Srba*, Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu VI/1-2, Sremski Karlovci, 1933., 2. Zanimljivo je jedno reagiranje (*U opasnosti je i Srijem a ne samo Banat i Bačka*) bunjevačkog čitatelja u listu „Nova Hrvatska“ (br. 19, 3. X. 1976., London), koji, među ostalim, ističe kako je u „Novom Sadu prije rata bilo 22.000 žitelja, samih Šokaca – katolika“. Nejasno je misli li se tu na Prvi ili Drugi svjetski rat i je li riječ o samom gradu Novom Sadu ili o cijeloj novosadskoj općini.

³² Od 265.464 stanovnika u općini, Srba je bilo 173.420, Crnogoraca 6.226, “Jugoslavena” 32.803, Mađara 20.245, Rusina 2.300, Slovaka 8.165, Hrvata 8.848, “Bunjevaca” 214, “Šokaca” 44 i “nepoznatih” 3.194. (*Popis 3*, 214-217). Struktura vjernika: katolici 32.792, pravoslavni 170.646, protestanti 10.071, ateisti 14.112, „nepoznato“ 33.106. (*Popis 2*, 113). U gradu je pučanstva bilo 179.626, od toga su najveći broj činili Srbi 114.966, Crnogorci 5.359, „Jugoslaveni“ 25.434, Mađari 157.778, Nijemci 319, Slovaci 2.039 i Hrvati 4.846. (*Popis 3*, 215-216). Slično je i 2002., kada je od 299.294. stanovnik u općini bilo 6263 Hrvata, a u samome gradu od 235.165 stnovnika 5596 Hrvata (*Popis*, 1, 40-41).

ljevskega grada 1779. najvažniji je politički i gospodarski čimbenik u Subotici bilo bunjevačko stanovništvo, koje je tada bilo snažno brojčano premoćno: činilo je dvije trećine pučanstva u gradu i na cijelome širem gradskom području. Osim toga, hrvatski veleposjednički sloj bio je najbogatiji u gradu te su Hrvati zauzimali i najveći broj mjesta u gradskoj upravi, uključujući i obnašanje najviših gradskih zvanja.

Kada su 1749. godine stanovnici Sombora uspjeli ostvariti eliberaciju, trećinu je pučanstva činilo bunjevačko stanovništvo, koje je obnašalo i neka od najviših zvanja u gradskome poglavarstvu. O Hrvatima u razdoblju dok je Sombor bio slobodni kraljevski grad ima najmanje poznatih podataka u odnosu na ostala tri južnougarska grada, a autohtoni se hrvatski puk do danas, iako brojčano znatno smanjen, održao do danas kao prepoznatljiva sastavnica grada.

U vrijeme dobivanja statuta slobodnog kraljevskog grada 1748. godine, Novi Sad već je postao trgovačko središte južne Ugarske, u kojemu je postojala i malena, ali kompaktna zajednica Šokaca, koja se svojim jezikom i vjerom jasno izdvajala od ostalih dviju dominirajućih etničkih skupina (srpske i njemačke), čineći gotovo 20% katoličke populacije. Kao prepoznatljiv čimbenik gospodarskoga, vjerskog i političkog života toga grada, novosadski Hrvati održali su se sve do Prvog svjetskog rata.

THE CROATS IN SOUTH-HUNGARIAN ROYAL BOROUGHS

Summary

Royal Boroughs belong to important mutual legal heritage of feudal Croatian and Hungarian law. Unlike relatively adequate research of history of Croatian Royal Boroughs, there is a rather unknown fact in the Croatian science that Croatian population lived in many Hungarian Royal Boroughs, mostly under various Croatian subethnic names such as: Dalmatae, Dalmatins, Dalmatians, Illyrians, Illyrian Roman Catholics, Bačka Croats (Bunjevci), the Šokac people, Bosniacs, Slavonians, Tots, Catholic Racs. In this paper the author conveys the data on Croatian population in three Royal Boroughs of the then Bač-Bodrog district: Subotica, Sombor and Novi Sad.

Key words: royal boroughs; Croats; Bačka Croats; Šokac people; south-Hungary; Bač-Bodrog district; Subotica; Sombor; Novi Sad